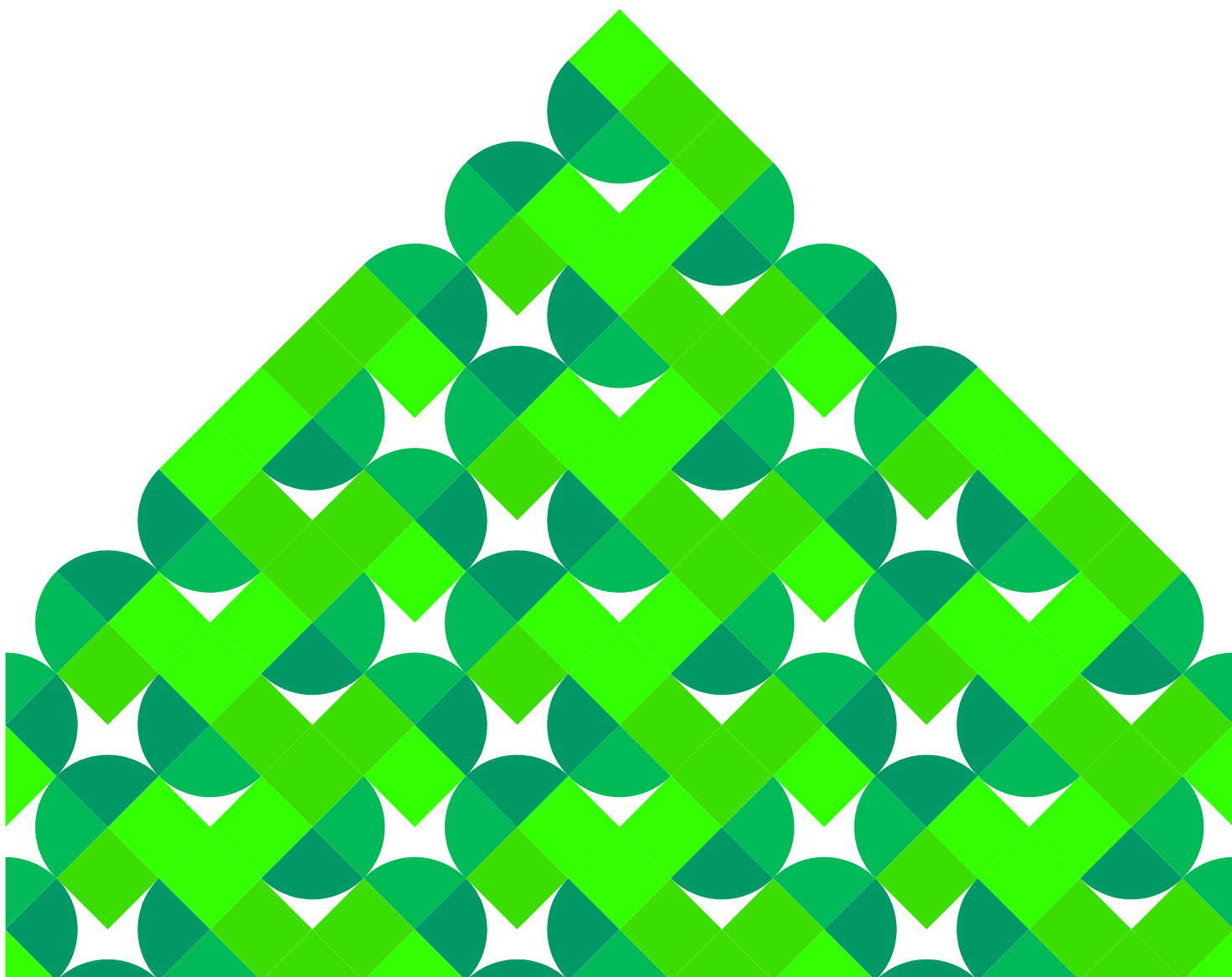

Hinder och möjligheter för ett inkluderande barnrättsarbete

Kunskap om levnadsvillkor för barn och unga
med funktionsnedsättning

Myndigheten för delaktighet är en kunskapsmyndighet som arbetar inom funktionshindersområdet. Vi arbetar för att alla, oavsett funktionsförmåga, ska kunna vara fullt delaktiga i samhället.

Myndigheten för delaktighet, 2020
Hinder och möjligheter för ett inkluderande barnrättsarbete

Nummer 2020:10
ISBN: 978-91-87883-70-5 (pdf)

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se.
Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

Postadress: Myndigheten för delaktighet, Box 1210, 172 24 Sundbyberg
E-post: info@mfd.se
Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Förord	4
Sammanfattning	5
Inledning	7
Alla barn har rätt till bästa möjliga utveckling	10
Kunskapsläget om levnadsvillkor för barn och unga med funktionsnedsättning	12
Samlad statistik om levnadsvillkor för barn	12
Kunskap som underlag för denna sammanställning.....	12
Större psykisk ohälsa.....	13
Ökad risk för våld och övergrepp	15
Ökad utsatthet för sexuella övergrepp	16
Vanligare att vara ensam	18
Ökad utsatthet på nätet.....	19
Mer otrygghet och mer stress i skolan	21
En mindre aktiv fritid	23
Hinder för bästa möjliga – och jämförbara – kunskap	25
Enkäter saknar bakgrundsvariabler och når inte alla.....	25
Barn och unga med funktionsnedsättning kommer sällan till tals	26
Kunskapen sprids inte till alla aktörer.....	27
Möjliga lösningar på hinder för kunskap	28
Fråga om funktionsnedsättning ger möjlighet att studera samband.....	28
Fördjupningsstudier ger kunskap om grupper som kan vara svåra att nå.....	29
Barns och ungas röster kompletterar och stärker.....	31
Källor	34

Förord

Att ge varje barn goda förutsättningar att kunna utvecklas på bästa möjliga sätt är en av samhällets viktigaste uppgifter. Barn är självständiga individer med egna rättigheter och behov, men de har också olika bakgrund och förutsättningar som påverkar deras möjligheter i livet.

På Myndigheten för delaktighet, MFD, ser vi i vår uppföljning av funktionshinderspolitiken att barn och unga med funktionsnedsättning på område efter område har sämre levnadsvillkor jämfört med barn och unga utan funktionsnedsättning. Vi ser också att det på många områden saknas kunskap om dessa barns förutsättningar och behov. Det saknas även statistik och annan data där barn och unga med funktionsnedsättning går att urskilja.

Barn och unga med funktionsnedsättning är ingen liten homogen grupp, men ändå hamnar deras rättigheter och behov ofta i skymundan – eller behandlas i ett särspår.

Med den här rapporten vill vi uppmärksamma situationen för barn och unga med funktionsnedsättning, de olika hinder för kunskap som finns samt ge exempel på nya arbetssätt som bidrar till att undanröja hindren. Med mer och bättre kunskap går det att öka kvaliteten och förbättra utformningen i de satsningar och åtgärder som rör barn och unga på olika nivåer i samhället så att de verkligen omfattar alla barn. På så sätt kan olika samhällsaktörer i sitt arbete för barns och ungas bästa säkerställa att hinder för delaktighet undanröjs, och att samhället utformas utifrån barns och ungas olika förutsättningar och behov.

MFD vill tacka alla de aktörer som har bidragit med statistikuppgifter och med goda exempel för arbetet med att flytta fram positionerna inom detta viktiga område.

Sundbyberg i juni 2020

Malin Ekman Aldén
Generaldirektör

Sammanfattning

Alla barn har rätt till bästa möjliga utveckling och till att få sina rättigheter tillgodosedda, oavsett funktionsförmåga. Sedan den 1 januari 2020 är barnkonventionen svensk lag. För att rättigheterna i barnkonventionen ska kunna säkerställas även för barn och unga med funktionsnedsättning, finns även FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. I arbetet med att säkerställa rättigheterna för dessa barn krävs ofta mer och annan kunskap om deras förutsättningar och behov. Det krävs också kunskap om konventionens krav på bland annat tillgänglighet, särskilda insatser samt förutsättningar för att barnen ska kunna göra sina röster hörda.

Inom samtliga i den här rapporten presenterade områden har barn och unga med funktionsnedsättning sämre levnadsvillkor än barn och unga utan funktionsnedsättning. Flickor har överlag sämre levnadsvillkor än pojkar på alla områden, oavsett funktionsförmåga.

Inom många områden går det dock inte att göra motsvarande jämförelser. Det saknas jämförbar statistik där barn och unga med funktionsnedsättning går att urskilja. Om det inte går se och följa hur levnadsvillkoren utvecklar och skiljer sig för barn och unga med funktionsnedsättning, går det heller inte att ta reda på vad eventuella skillnader beror på. Det kan i sin tur leda till att åtgärder och insatser genomförs utan att behov och förutsättningar hos vissa barn och unga har uppmärksammats. Avsaknaden av jämförbara data kan därmed bli ett hinder för att uppnå jämlika levnadsvillkor.

I arbetet med att samla kunskap om barn och ungas levnadsvillkor finns några hinder för att uppnå bästa möjliga kunskap om levnadsvillkoren för barn och unga med funktionsnedsättning:

- Enkäter riktade till barn och unga är ofta utformade för en generell målgrupp och tar inte hänsyn till att det finns barn och unga som kan ha svårt att ta del av en standardiserad enkät. Samma enkäter saknar dessutom ofta funktionsnedsättning som bakgrundsvariabel. Genom att inte inkludera funktionsnedsättning går det heller inte att bryta ner

uppgifterna i undergrupper och få kunskap om skillnader mellan gruppen personer med funktionsnedsättning och övrig befolkning.

- Enkäter riktade till barn och unga når ofta inte barn och unga utanför den reguljära skolan, såsom särskolan. Enkäterna riskerar därmed att missa grupper av barn med funktionsnedsättning.
- Barn och unga med funktionsnedsättning kommer inte till tals i samma utsträckning som barn och unga utan funktionsnedsättning. Genom att dessa barn och unga sällan ingår i exempelvis paneler, råd eller fokusgrupper, uteblir deras röster och erfarenheter i det fortsatta arbetet. Det finns då en risk för att kvaliteten och träffsäkerheten minskar i de beslut som fattas, om inte behov och förutsättningar hos mångfalden av barn har blivit synliggjorda.
- Den kunskap som faktiskt tas fram sprids inte i tillräcklig utsträckning till relevanta aktörer. Det finns också alltför få riktade spridningsinitiativ för att nå grupper av barn med funktionsnedsättning som därför tenderar att bli utan information, såsom till exempelvis särskolan.

Lösningen på dessa hinder ligger i hur funktionshindersperspektivet inkluderas och omsätts i samhällsaktörernas praktiska barnrättsarbete.

På en övergripande nivå handlar lösningarna först och främst om att ett funktionshindersperspektiv inkluderas i breda undersökningar och generella initiativ riktade till alla barn och unga, och om hur det görs. Det handlar också om att göra fördjupningsstudier och undersökningar som är specifikt riktade mot barn och unga med funktionsnedsättning.

Med en fördjupad kunskap om likheter och skillnader i barns och ungas levnadsvillkor går det att öka kvaliteten och träffsäkerheten i åtgärder och beslut om barn och unga och utforma dessa på ett sätt som ger möjlighet till bästa möjliga utveckling för alla barn. På så sätt kan alla aktörer som arbetar med barn och unga på olika nivåer i samhället säkerställa att arbetet bidrar till att undanröja hinder för delaktighet och att det görs utifrån barns och ungas olika förutsättningar och behov.

Inledning

Det är nu mer än trettio år sedan FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, ratificerades i Sverige, och sedan den 1 januari 2020 är den svensk lag. Nu pågår ett intensivt arbete hos många samhällsaktörer för att säkerställa konventionens tillämpning. För att rättigheterna i barnkonventionen ska kunna säkerställas även för barn och unga med funktionsnedsättning, finns ytterligare en konvention, FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Tillsammans bildar dessa två konventioner en ram för de skyldigheter som samhället har att skydda, främja och övervaka rättigheter för barn och unga med funktionsnedsättning.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning är också utgångspunkten för det nationella funktionshinderspoliciska målet om full delaktighet och jämlika levnadsvillkor i alla åldrar med samhällets mångfald som grund. För att uppnå jämlika levnadsvillkor finns det behov av kunskap om hur levnadsvillkoren ser ut och utvecklas för barn och unga med funktionsnedsättning. Det är endast med sådan kunskap som grund som skillnader blir synliga. Det finns även behov av kunskap om vad som krävs för att barn och unga med funktionsnedsättning ska inkluderas, bli delaktiga och kunna tillvarata sina rättigheter.

Den här rapporten är en sammanställning av kunskap som visar hur barn och unga med funktionsnedsättning har sämre levnadsvillkor än barn och unga utan funktionsnedsättning inom ett antal områden som är av avgörande betydelse för deras möjligheter till bästa möjliga utveckling. Rapporten har dock sina begränsningar. Inom många områden som rör barn och unga går det inte att göra jämförelser på grund av att det saknas statistik och kunskap som underlag för jämförelse.

Rapporten identifierar därför även ett antal hinder för att ta fram kunskap och statistik om barn och unga med funktionsnedsättning, som alla grundar sig i att barn och unga med funktionsnedsättning ofta betraktas utifrån sin funktionsnedsättning och behandlas i ett särspår. Hindren visar också att mycket arbete kvarstår. Rapporten innehåller därför även

möjliga lösningar för att undanröja hindren och exempel på arbetssätt för att uppnå ny kunskap.

MFD vill också genom rapporten framhålla att barn och unga och deras erfarenheter och idéer är en viktig del i ett inkluderande barnrättsarbete. Barn och unga är experter på att vara just barn och unga och det är de som ska använda och dra nytta av de insatser och stöd som samhället genomför. Att tidigt involvera barn och unga med funktionsnedsättning i olika planerings- och beslutsprocesser ger värdefulla insikter om behov och förutsättningar som kan ligga till grund när aktörer utformar, bygger och skapar verksamheter och platser där barn och unga finns.

Ett hållbart barnrättsarbete som syftar till att säkerställa barns och ungas jämlika levnadsvillkor och lika möjligheter till bästa möjliga utveckling kräver en mångfald av lösningar på de hinder som finns. Allt arbete för att stärka barns rättigheter behöver därför systematiskt efterfråga hur olika beslut, åtgärder och insatser påverkar barn och unga med olika förutsättningar. Ansvariga samhällsaktörer kommer aldrig att kunna förverkliga och tillgodose rättigheterna i barnkonventionen för alla barn om inte barnrättsarbetet utgår från samhällets mångfald.

Sammantaget syftar den här sammanställningen till att ge de samhällsaktörer som har ansvar för att förverkliga barnkonventionen aktuell kunskap om levnadsvillkor för barn och unga med funktionsnedsättning inom några områden som är centrala för rätten till utveckling.

Rapporten belyser dock inte situationen och rättigheterna för de barn och unga som får vård- och omsorgsinsatser, till exempel inom ramen för den sociala barnvården. Att flytta ett barn från det egna hemmet är en av de mest genomgripande åtgärderna som samhället kan göra för att skydda barnets rätt till utveckling. Studier visar att många barn placerade på till exempel hem för vård och boende, HVB, har någon form av funktionsnedsättning.¹ Trots att antalet barn som placeras för vård

---

¹ Socialstyrelsen (2019) Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov - Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård.

utanför det egna hemmet har ökat under de senaste årtiondena,² finns det förhållandevis lite kunskap om dessa barns situation och levnadsvillkor. Kunskapsläget har dock förbättrats något på senare tid.³ Rapporten belyser heller inte situationen och rättigheterna för barn och unga som får individuella stöd och insatser genom lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS.

---

² Barnombudsmannen (2019) Vem bryr sig – När samhället blir förälder. Barns röster om att växa upp i den sociala barnvården.

³ Socialstyrelsen (2019) Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov - Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård och IVO (2020).

Alla barn har rätt till bästa möjliga utveckling

Alla barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling (barnkonventionen artikel 6 och konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning artikel 3). Det är många grundläggande mänskliga rättigheter som behöver främjas och skyddas för att barn och unga ska få en livssituation som främjar bästa möjliga utveckling. I ett helhetsperspektiv handlar rätten till utveckling om många olika aspekter: rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda, rätt till en säker och stödjande miljö med nära relationer och kamrater, rätt till bästa möjliga hälsa, rätt att få bilda åsikter och uttrycka dem, rätt till skydd, rätt till utbildning, rätt till lek och fritid med mera.

För att säkerställa rätten till utveckling för barn och unga med funktionsnedsättning krävs det ibland mer och annan kunskap hos de aktörer som möter och tar beslut kring barn. Detta för att kunna förstå och beakta deras ibland specifika situation, förutsättningar och behov. För att till exempel en miljö ska vara trygg och säker för barn med funktionsnedsättning behöver flera aspekter beaktas. Miljön behöver vara fysiskt tillgänglig så att alla kan komma in och ta sig runt, men den behöver även vara tillgänglig utifrån ett kognitivt perspektiv. Det kan handla om ljussättning, ljudnivå och möblering. Miljön behöver också vara utformad med hänsyn till att barn med funktionsnedsättning i vissa situationer kan vara utsatta och sårbara, inte minst socialt. Det krävs med andra ord en medvetenhet och en bred kunskap om många olika aspekter för att barn och unga med funktionsnedsättning ska kunna få sina grundläggande rättigheter uppfyllda på lika villkor som andra barn.

För att möjliggöra för barn och unga att uttrycka åsikter på lika villkor krävs kunskap om att barn har olika förutsättningar för att göra sin röst hörd. Ett barns funktionsnedsättning får aldrig vara ett skäl till att inte låta barnet komma till tals. Det kan komma att krävas andra samtals- och kommunikationsmetoder och verktyg för att säkerställa varje barns rätt att komma till tals.

Kraven på tillgänglighet, mer kunskap och tillgång till individuella stöd är alla förutsättningar för att barn och unga med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta sina rättigheter på lika villkor som andra barn.

Det gäller inte minst för de rättigheter som har betydelse för barn och ungas möjlighet till bästa möjliga utveckling. Om dessa förutsättningar saknas, riskerar barn och unga med funktionsnedsättning att få en sämre utveckling och en ökad risk för att inte kunna nå sin fulla potential, jämfört med barn och unga utan funktionsnedsättning.

Ett sätt att ta reda hur väl barn och unga med funktionsnedsättning har fått möjlighet att få sina rättigheter uppfyllda är att se hur deras levnadsvillkor ser ut i jämförelse med barn och unga utan funktionsnedsättning. Denna rapport presenterar därför skillnader i levnadsvillkor på ett antal områden som alla har stor betydelse för rätten till bästa möjliga utveckling för barn.

Det mönster av sämre levnadsvillkor som rapporten visar, kan därmed bland annat vara ett resultat av att förutsättningarna tillgänglighet, kunskap och tillgång till stöd för dessa barn, saknas.

Kunskapsläget om levnadsvillkor för barn och unga med funktionsnedsättning

Samlad statistik om levnadsvillkor för barn

Barnombudsmannen har regeringens uppdrag att samla in officiell statistik från olika myndigheter och organisationer om barns och ungas levnadsförhållanden. Den samlade statistiken presenteras i en digital tjänst, Max18, som innehåller indikatorer som är tydligt kopplade till barnkonventionen.

Eftersom Max18 bygger på statistik från olika myndigheter, varierar möjligheterna att urskilja levnadsvillkoren för barn och unga med funktionsnedsättning mellan de olika indikatorerna som ingår i Max18.⁴ Det gör att Max 18 inte kan ge en samlad bild av levnadsvillkoren för barn och unga med funktionsnedsättning.

Kunskap som underlag för denna sammanställning

Den här sammanställningen bygger på flera olika aktuella uppföljningar av levnadsvillkor för barn och unga. Folkhälsoundersökningen Skolbarns hälsovanor som genomförs av Folkhälsomyndigheten vart fjärde år, visar hur barns och ungas livsvillkor, levnadsvanor och hälsa ser ut och utvecklas över tid.⁵ Andra nationella undersökningar som denna sammanställning bygger på är Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoenkät och Skolinspektionens enkät Skolenkäten.⁶

---

⁴ <https://max18.barnombudsmannen.se/max18-statistik/om-max18/>

⁵ Undersökningen är internationell och genomförs i ett femtiotal länder.

⁶ Från och med vårterminen 2021 kommer Skolenkäten att genomföras en gång per år istället för varje termin där samtliga skolor kommer att delta under en tvåårsperiod.

I Statistiska centralbyråns, SCB, undersökning av barns levnadsförhållanden (Barn-ULF) tillfrågas barn i åldern 12 – 18 år om ekonomi, fritid, hälsa, hjälpa till hemma, relationer, skola och trygghet. Ett minskat antal svarande barn i Barn-ULF samt kommande förändringar i designen av ULF/SILC gör att upplägget för Barn-ULF just nu ses över. Undersökningen Barn-ULF har därför inte använts i denna rapport.

MFD har i den här sammanställningen också använt studier och rapporter från andra myndigheter, såsom Barnombudsmannen, Statens medieråd, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällespolitik och Specialpedagogiska skolmyndigheten. MFD har också tagit del av kunskaps-sammanställningar från civilsamhället såsom Tjejers rätt i samhället, Friends och Attention samt aktuella forskningsrapporter från Stiftelsen Allmänna barnhuset och Lunds universitet.

Större psykisk ohälsa

Barn i Sverige har i allmänhet en god hälsa. Undersökningar visar att de allra flesta elever är tillfreds med livet och skattar sin hälsa som god. Samma undersökningar visar också att flera av barns levnadsvanor över tid fortsätter att förbättras.⁷

Däremot visar utvecklingen en oroande tendens när det gäller barns och ungas psykiska hälsa. Sedan mitten av 1980-talet har andelen unga som uppger att de har återkommande psykosomatiska symtom fördubblats.⁸ När statistiken delas upp på olika bakgrundsvariabler går det att se att barn och unga med funktionsnedsättning upplever psykosomatiska symtom i högre utsträckning än barn och unga utan funktionsnedsättning. Flickor överlag mår sämre än pojkar, både med och utan funktionsnedsättning.

---

⁷ Folkhälsomyndigheten (2018) Skolbarns hälsovanor 2017/2018, Grundrapport.

⁸ Psykosomatiska symtom inkluderar sömnsvårigheter, nedstämdhet, irritation, nervositet, huvudvärk, ont i magen, ont i ryggen och yrsel.

- Bland barn i åldern 11 – 15 år uppger barn med funktionsnedsättning i högre utsträckning än barn utan funktionsnedsättning att de upplever minst två psykosomatiska besvär mer än en gång i veckan eller varje dag (52 procent för barn med funktionsnedsättning, 39 procent för barn utan funktionsnedsättning).⁹
- Bland flickor med funktionsnedsättning (i åldern 11 – 15 år) upplever 62 procent psykosomatiska besvär, jämfört med 50 procent av flickor utan funktionsnedsättning. För pojkar med funktionsnedsättning är motsvarande andel 40 procent jämfört med 29 procent för pojkar utan funktionsnedsättning.¹⁰
- Flickor med funktionsnedsättning (i åldern 11 – 15 år) uppger i lägre utsträckning att de är nöjda med livet, jämfört med flickor utan funktionsnedsättning (77 procent med funktionsnedsättning och 82 procent utan funktionsnedsättning). För pojkar är andelen 82 procent bland dem med funktionsnedsättning jämfört med 91 procent bland dem utan funktionsnedsättning.¹¹
- Unga/unga vuxna med funktionsnedsättning (i åldern 16 – 29 år) uppger i högre utsträckning att de någon gång har haft självmordstankar jämfört med unga utan funktionsnedsättning (17 procent med funktionsnedsättning mot 3,7 procent utan funktionsnedsättning).¹²

---

⁹ Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Hälsa och mobbning bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD, 2020-04-17.

¹⁰ Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Hälsa och mobbning bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD, 2020-04-17.

¹¹ Skolbarns hälsovanor 2017/2018. År 2017/18 uppgav 25 procent av flickorna och 22 procent av pojkarna i åldern 11 – 15 år att de hade en funktionsnedsättning, en långvarig sjukdom eller något annat långvarigt hälsoproblem.

¹² Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoenkät 2016 och 2018.

- Bland unga kvinnor med funktionsnedsättning (i åldern 16 – 29 år) uppger 20,1 procent att de någon gång har haft självmordstankar och bland flickor utan funktionsnedsättning är andelen 3,6 procent. För unga män är andelen 12,8 procent bland dem med funktionsnedsättning jämfört med 3,8 procent utan funktionsnedsättning.
- Det är betydligt vanligare att unga/unga vuxna med funktionsnedsättning (i åldern 16 – 29 år) någon gång har gjort ett självmordsförsök (unga vuxna med funktionsnedsättning 3,1 procent jämfört med unga vuxna utan funktionsnedsättning 0,2 procent).¹³
- Bland unga kvinnor med funktionsnedsättning (i åldern 16 – 29 år) uppger 3,5 procent att de har gjort ett självmordsförsök och bland unga kvinnor utan funktionsnedsättning är andelen 0,4 procent. För unga män är andelen med funktionsnedsättning 2,5 procent jämfört med 0,1 procent utan funktionsnedsättning.

Ökad risk för våld och övergrepp

De allra flesta barn i Sverige växer upp utan att utsättas för våld från någon vuxen i sin omgivning. Barn med funktionsnedsättning har dock en förhöjd risk att utsättas för alla typer av våld och övergrepp. Internationella studier har visat att barn med funktionsnedsättning har en tre till fem gånger så stor risk att utsättas för någon typ av våld, jämfört med andra barn.¹⁴

- Mer än dubbelt så många elever med funktionsnedsättning (i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 i gymnasieskolan) uppger att de har blivit utsatta för psykisk misshandel och försummelse jämfört med elever utan funktionsnedsättning.¹⁵

---

¹³ Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoenkät 2016 och 2018.

¹⁴ Stiftelsen Allmänna barnhus (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar.

¹⁵ Stiftelsen Allmänna barnhus (2016) Våld mot barn 2016 - En nationell kartläggning.

- Dubbelt så många elever med funktionsnedsättning (i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 i gymnasieskolan) uppger att de har upplevt våld mellan sina föräldrar jämfört med elever utan funktionsnedsättning (17 procent med funktionsnedsättning respektive 8 procent utan funktionsnedsättning).¹⁶
- Elever med funktionsnedsättning (i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 i gymnasieskolan) uppger i större utsträckning att de har blivit utsatta för fysisk misshandel jämfört med elever utan funktionsnedsättning (28 procent med funktionsnedsättning respektive 17 procent utan funktionsnedsättning).¹⁷
- Elever med funktionsnedsättning (i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 i gymnasieskolan) är i nästan tre gånger så hög utsträckning så kallat multiutsatta, det vill säga utsatta för flera olika typer av våld och/eller övergrepp, jämfört med elever utan funktionsnedsättning (11 procent med funktionsnedsättning respektive 4 procent utan funktionsnedsättning).¹⁸

Ökad utsatthet för sexuella övergrepp

Sexuell hälsa är en viktig del av unga människors utveckling. Att utsättas för sexuella trakasserier och övergrepp är ett hot mot både trygghet och hälsa. Att känna till och förstå begrepp såsom integritet, frivillighet och samtycke är en förutsättning för att minska sexuell utsatthet. Utsattheten hos unga för sexuella övergrepp har ökat under de senaste åren, med en svag minskning under 2019.¹⁹ Flickor utsätts i högre grad för sexuella övergrepp än pojkar, både av jämnåriga och av vuxna.²⁰ Det få studier som finns över utsatthet för sexuella övergrepp hos barn och unga med

---

¹⁶ Stiftelsen Allmänna barnhus (2016) Våld mot barn 2016 - En nationell kartläggning.

¹⁷ Stiftelsen Allmänna barnhus (2016) Våld mot barn 2016 - En nationell kartläggning.

¹⁸ Stiftelsen Allmänna barnhus (2020) Multiutsatta barn – Om barn som blivit utsatta för flera typer av misshandel.

¹⁹ Brottsförebyggande rådet, Nationella trygghetsundersökningen 2017 – 2019.

²⁰ Allmänna barnhus (2016) Våld mot barn 2016 - En nationell kartläggning.

funktionsnedsättning, visar på att dessa barn och unga har en ökad utsatthet samt att överrepresentationen av flickor återfinns även i denna grupp.²¹ Forskning visar också att det finns en ökad sexuell utsatthet i gruppen personer med intellektuell funktionsnedsättning jämfört med andra grupper²², vilket gör att en adekvat sex- och samlevnadsundervisning är särskilt viktig för denna grupp.

- Fler elever med funktionsnedsättning (i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 i gymnasieskolan) uppger att de har varit utsatta för sexuella övergrepp av en vuxen jämfört med elever utan funktionsnedsättning (11 procent med funktionsnedsättning respektive 5 procent utan funktionsnedsättning).²³
- I en studie gjord i gymnasieskolan uppger nästan hälften av den tillfrågande skolpersonalen att de har erfarenhet av elever som gifts bort mot sin vilja. Sammantaget svarar drygt 60 procent av personalen att de har erfarenhet av elever som inte får välja sin framtida partner. Dessutom uppgav 33 procent av skolpersonalen att de har erfarenhet av elever som mår sämre efter ett giftermål.²⁴
- I samma studie i gymnasieskolan uppger 12 procent av flickorna och 5 procent av pojkarna att deras föräldrar inte tillåter dem att vara tillsammans med någon. Närmare en tredjedel (28 procent) av ungdomarna svarar att de inte tillåts ha sex för sina föräldrar. Fler flickor än pojkar svarar så.²⁵

---

²¹ Nordiskt Välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår - Könrelaterat våld och funktionshinder och Stiftelsen Allmänna barnhuset (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar.

²² Folkhälsomyndigheten (2020) Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning - En kvalitativ studie om erfarenheter av och reflektioner om sexualitet, relationer och internet.

²³ Stiftelsen Allmänna barnhuset (2016) Våld mot barn 2016 - En nationell kartläggning.

²⁴ Tjejers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt - Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning.

²⁵ Tjejers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt - Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning.

Vanligare att vara ensam

Mobbning i Sverige sker i en förhållandevis låg utsträckning jämfört med övriga Europa.²⁶ De flesta barn och unga upplever inte mobbning under sin uppväxttid, även om det under senare år har gått att se en ökning i utsatthet för mobbning.²⁷ I den senast genomförda omgången av Skolbarns hälsovanor (2017/2018) syns små skillnader mellan barn med och barn utan funktionsnedsättning vad gäller utsatthet för mobbning (9 procent respektive 7 procent).²⁸ Tidigare studier har dock visat att barn med funktionsnedsättning verkar oftare vara utsatta för mobbning än barn utan funktionsnedsättning.²⁹ Även ofrivillig ensamhet är nära sammankopplad med en ökad utsatthet för mobbning, kränkningar och otrygghet³⁰, liksom en riskfaktor i sig för psykisk ohälsa. Barn med funktionsnedsättning upplever ensamhet i större utsträckning än barn utan funktionsnedsättning. Flickor känner sig mer ensamma än pojkar, både med och utan funktionsnedsättning.

- Fler barn med funktionsnedsättning (i åldern 11 – 15 år) än utan funktionsnedsättning uppger att de alltid eller nästan alltid känner sig ensamma (17 procent med funktionsnedsättning respektive 10 procent utan funktionsnedsättning).³¹

---

²⁶ Folkhälsomyndigheten (2018) Skolbarns hälsovanor 2017/2018, Grundrapport.

²⁷ För flickor kan en ökning ses sedan 2009/2010 och för pojkar sedan 2013/2014. Folkhälsomyndigheten (2018) Skolbarns hälsovanor 2017/2018, Grundrapport.

²⁸ Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Hälsa och mobbning bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD, 2020-04-17.

²⁹ Stiftelsen Allmänna barnhuset (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar.

³⁰ Friends (2016, 2017, 2018, 2019) Friends årsrapporter.

³¹ Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Hälsa och mobbning bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD, 2020-04-17.

- Bland flickor med funktionsnedsättning (i åldern 11 – 15 år) uppger 21 procent att de oftast eller alltid känner sig ensamma, mot 13 procent flickor utan funktionsnedsättning. Bland pojkar med funktionsnedsättning i samma ålder uppger 12 procent att de känner sig ensamma oftast eller alltid, jämfört med 7 procent pojkar utan funktionsnedsättning.³²
- Nästan tre gånger så många unga med fysisk funktionsnedsättning (i åldern 13 – 16 år) uppger att de inte alls träffar kompisar utanför internet (nätet) jämfört med andra unga (28 procent med funktionsnedsättning respektive 9 procent utan funktionsnedsättning).³³ I en annan studie tyder resultaten på att det är mer än fyra gånger så vanligt att aldrig träffa kompisar utanför nätet i gruppen barn och unga i åldern 13 – 16 år med psykisk funktionsnedsättning (35 procent för barn med funktionsnedsättning jämfört med 8 procent utan funktionsnedsättning).³⁴ Frågan som har ställts handlar om att träffa kompisar utanför nätet. Resultaten bör därför tolkas med försiktighet. För många barn och unga med funktionsnedsättning är just nätet den plats där man träffar sina vänner.

Ökad utsatthet på nätet

För många barn och unga har nätet och dess möjligheter inneburit nya sätt att vara delaktig och social. I en studie uppgav 54 procent av de tillfrågade barnen (med neuropsykiatriska diagnoser i åldern 13 – 16 år) att de via nätet blivit vän med någon som de inte kände sedan tidigare.³⁵ Men med en ökad exponering på nätet, kommer också en ökad risk och en ökad utsatthet. Barn och unga med funktionsnedsättning har ofta en högre medieanvändningsfrekvens, och därmed också en högre risk för

---

³² Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Hälsa och mobbning bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD, 2020-04-17.

³³ Statens medieråd (2019) Ungar och medier 2019.

³⁴ Attention Hisingen – Kungälv (2016) Mer, oftare och längre tid. Så gör barn och unga med nfp på nätet.

³⁵ Attention Hisingen – Kungälv (2016) Mer, oftare och längre tid. Så gör barn och unga med nfp på nätet.

utsatthet.³⁶ Studier visar att funktionsnedsättningen i sig kan vara en riskfaktor för att råka illa ut på nätet. Barn och unga med funktionsnedsättning är dessutom en grupp av flera som riskerar att få sämre information om riskerna på nätet jämfört med andra barn.³⁷ Generellt sett syns små skillnader mellan flickor och pojkar när det gäller utsatthet på nätet.

- Unga med psykisk funktionsnedsättning (i åldern 13 – 16 år) har i betydligt högre utsträckning än unga utan funktionsnedsättning någon gång blivit hotade på nätet (25 procent med funktionsnedsättning respektive 9 procent utan funktionsnedsättning).³⁸
- Bland unga med psykisk funktionsnedsättning (i åldern 13 – 18 år) är det mer än dubbelt så vanligt att ha blivit ombedd att skicka lättklädda bilder på sig själv till någon annan (35 procent med funktionsnedsättning respektive 14 procent utan funktionsnedsättning).³⁹
- Bland unga med psykisk funktionsnedsättning (i åldern 17 – 18 år) uppger mer än dubbelt så många att någon har varit elak mot dem på nätet (24 procent med funktionsnedsättning respektive 11 procent utan funktionsnedsättning).⁴⁰

---

³⁶ Unga med funktionsnedsättning läser oftare böcker och tidningar, spelar oftare spel på surfplatta/mobil/dator/konsol, tittar oftare på film/tv och använder sociala medier oftare. Statens medieråd (2019) Ungar och medier 2019.

³⁷ Stiftelsen Allmänna barnhuset (2017) En del av verkligheten - Om barn, sexuella övergrepp och nätet.

³⁸ Statens medieråd (2019) Ungar och medier 2019.

³⁹ Statens medieråd (2019) Ungar och medier 2019.

⁴⁰ Statens medieråd (2019) Ungar och medier 2019.

- Det är mer än dubbelt så vanligt att unga med intellektuell funktionsnedsättning (i åldern 13 – 20 år) har råkat ut för att någon varit dum mot dem på mobilen eller via nätet⁴¹, jämfört med genomsnittet av unga i samma ålder utan intellektuell funktionsnedsättning (24 procent med funktionsnedsättning respektive 11 procent utan funktionsnedsättning). I åldern 17 – 18 år ökar skillnaden till 30 procent med intellektuell funktionsnedsättning och 9 procent utan intellektuell funktionsnedsättning. I det lägre åldersintervallet går det att se att det är vanligare bland flickor än bland pojkar. I det äldre intervallet går det inte att göra nedbrytningar på kön.⁴²
- Unga med funktionsnedsättning (i åldern 13 – 16 år) är över-representerade vad gäller att titta på porr en eller flera gånger i veckan, jämfört med genomsnittet. De söker även i högre grad upp pornografen själva.⁴³

Mer otrygghet och mer stress i skolan

Under senare år har flera olika rapporter visat att det finns brister vad gäller elevernas trygghet och studiero i skolan samt skolans arbetsmiljö.⁴⁴ Färre barn uppger att de tycker mycket bra om skolan, att eleverna trivs tillsammans i klassen och att de litar på sina lärare. Resultat från 2018 visar att omkring en av tio elever inte känner sig trygg i skolan.⁴⁵ Detta gäller oavsett elevens funktionsförmåga. Fler barn uppger att de känner sig stressade av skolarbetet och att de ofta har för mycket skolarbete eller

---

⁴¹ I en anpassad version av enkäten Ungar och medier riktad till särskolan har frågor om elakheter och mobbning på nätet förenklats till frågan "Har någon varit dum mot dig på mobilen eller på nätet", Statens medieråd (2019) Medieanvändningen bland unga med intellektuell funktionsnedsättning.

⁴² Statens medieråd (2019) Medieanvändningen bland unga med intellektuell funktionsnedsättning.

⁴³ Statens medieråd (2019) Ungar och medier 2019.

⁴⁴ Utbildningsdepartementet, Nationell plan för trygghet och studiero, U2020/00707/S.

⁴⁵ Skolinspektionen (2018) Skolenkäten. Resultat våren 2018.

att skolarbete är svårt.⁴⁶ När statistik delas upp på olika bakgrundsvariabler går det att se att barn med funktionsnedsättning är överrepresenterade i flera av dessa kategorier. Flickor är mer stressade än pojkar, både med och utan funktionsnedsättning.

- Elever med funktionsnedsättning (i åldern 11 – 15 år) känner sig ganska eller mycket stressade av skolarbetet i högre utsträckning än elever utan funktionsnedsättning (48 procent med funktionsnedsättning jämfört med 38 procent utan funktionsnedsättning).⁴⁷
- Flickor är mer stressade än pojkar (i åldern 11 – 15 år), oavsett funktionsförmåga. Bland flickor med funktionsnedsättning uppger 56 procent att de känner sig ganska eller mycket stressade av skolarbetet och bland flickor utan funktionsnedsättning uppger 48 procent detsamma. För pojkar är motsvarande siffror 37 procent med funktionsnedsättning jämfört med 28 procent utan funktionsnedsättning.⁴⁸
- Elever med funktionsnedsättning (i åldern 11 – 15 år) har en mer negativ syn på trivseln i skolan. Av elever med funktionsnedsättning tycker 65 procent att eleverna i klassen trivs tillsammans, jämfört med 72 procent bland övriga elever.⁴⁹
- 68 procent bland pojkar med funktionsnedsättning (i åldern 11 – 15 år) uppger att eleverna i klassen trivs tillsammans, vilket kan jämföras med 76 procent bland pojkar utan funktionsnedsättning. Bland flickor är siffrorna 62 procent respektive 67 procent.⁵⁰

---

⁴⁶ Folkhälsomyndigheten (2018) Skolbarns hälsovanor 2017/2018, Grundrapport.

⁴⁷ Folkhälsomyndigheten, Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Skolupplevelse bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD 2018.

⁴⁸ Folkhälsomyndigheten, Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Skolupplevelse bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD 2018.

⁴⁹ Folkhälsomyndigheten, Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Skolupplevelse bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD 2018.

⁵⁰ Folkhälsomyndigheten, Skolbarns hälsovanor 2017/18 – Skolupplevelse bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD 2018.

En mindre aktiv fritid

Att barn och unga har en aktiv fritid har många fördelar och många barn har idag möjlighet att utföra de aktiviteter som de vill. Det är dock många barn som upplever begränsningar i valet av aktiviteter. Socioekonomi uppmärksammas allt mer som en viktig faktor, men även funktionsförmåga har betydelse. Barn och unga med funktionsnedsättning både anser sig i lägre utsträckning ha möjlighet att delta på olika typer av fritidsverksamheter och har en uppmätt mindre aktiv fritid än andra barn. Unga kvinnor med funktionsnedsättning är mindre nöjda med sin fritid än unga män med funktionsnedsättning.⁵¹

- Sex av tio unga kvinnor (i åldern 16 – 29 år) med funktionsnedsättning uppger att de inte har råd att utföra de fritidsaktiviteter som de skulle vilja.⁵²
- Fyra av tio unga vuxna (i åldern 16 – 29 år) uppger att ett hinder för att gå på arrangerade aktiviteter är att de inte har någon vän eller bekant att göra fritidsaktiviteter med.⁵³
- Unga/unga vuxna med funktionsnedsättning (i åldern 16 – 25 år) upplever att de i lägre utsträckning har möjlighet att delta i fritidsaktiviteter och sociala aktiviteter jämfört med unga utan funktionsnedsättning (76 procent med funktionsnedsättning jämfört med 85 procent utan funktionsnedsättning).⁵⁴

---

⁵¹ Myndigheten för delaktighet (2020) Aktiv fritid – Redovisning av ett regeringsuppdrag om att kartlägga lokala och regionala satsningar samt tillgången till fritidshjälpmedel. Statistikbilaga.

⁵² Myndigheten för delaktighet (2020) Aktiv fritid - Redovisning av ett regeringsuppdrag om att kartlägga lokala och regionala satsningar samt tillgången till fritidshjälpmedel. Statistikbilaga.

⁵³ Myndigheten för delaktighet (2020) Aktiv fritid - Redovisning av ett regeringsuppdrag om att kartlägga lokala och regionala satsningar samt tillgången till fritidshjälpmedel. Statistikbilaga.

⁵⁴ Myndigheten för civilsamhälles- och ungdomspolitik (2020) Ungas rätt till en meningsfull fritid – tillgång, trygghet och hinder.

- Unga/unga vuxna med funktionsnedsättning (i åldern 16 – 25 år) uppger i högre utsträckning att de har avstått från en aktivitet på grund av att den inte har varit anpassad eller tillgänglig (30 procent med funktionsnedsättning jämfört med 20 procent utan funktionsnedsättning).⁵⁵
- 27 procent av tillfrågade unga/unga vuxna med funktionsnedsättning (i åldern 16 – 25 år) har avstått från en fritidsaktivitet av rädsla för att bli dåligt bemött, jämfört med 11 procent utan funktionsnedsättning.⁵⁶

---

⁵⁵ Myndigheten för civilsamhälles- och ungdomspolitik (2020) Ungas rätt till en meningsfull fritid – tillgång, trygghet och hinder.

⁵⁶ Myndigheten för civilsamhälles- och ungdomspolitik (2020) Ungas rätt till en meningsfull fritid – tillgång, trygghet och hinder.

Hinder för bästa möjliga – och jämförbara – kunskap

Inom samtliga områden som har redovisats i den här rapporten har barn och unga med funktionsnedsättning sämre levnadsvillkor än barn och unga utan funktionsnedsättning. Inom många områden går det dock inte att göra motsvarande jämförelser då det saknas jämförbar statistik och kunskap. Mot bakgrund av skillnaderna i den här rapporten är det rimligt att anta att skillnaderna kan se liknande ut på fler områden.

MFD har identifierat ett antal hinder som försvårar arbetet med att ta fram kunskap och statistik där barn och unga med funktionsnedsättning går att urskilja. Utan jämförbara data går det inte att undersöka och jämföra levnadsvillkoren för olika grupper. Avsaknaden av jämförbara data kan därmed bli ett hinder för att uppnå jämlika levnadsvillkor. Om det inte går att se och följa hur levnadsvillkoren utvecklar och skiljer sig för barn och unga med funktionsnedsättning, går det heller inte att ta reda på vad eventuella skillnader beror på. Det kan i sin tur leda till att åtgärder och insatser beslutas utan ett komplett och allsidigt belyst beslutsunderlag, där behov och förutsättningar hos vissa barn riskerar att inte uppmärksammas.

För att uppnå en verklig förändring i att jämna ut skillnader i levnadsvillkor krävs, utöver jämförbara data, också ett kontinuerligt förebyggande arbete för att motverka exkludering och särspårslösningar. Ett sådant arbete handlar både om kunskapsuppbyggnad inom alla samhällsområden och om att sprida kunskapen till alla relevanta aktörer, inklusive till barnen och ungdomarna själva.

Enkäter saknar bakgrundsvariabler och når inte alla

Stora och generella enkäter som genomförs på olika nivåer i samhället saknar i stor utsträckning funktionsnedsättning som en bakgrundsvariabel. Detta problem återkommer även vad gäller mindre, riktade

enkäter som utförs av till exempel organisationer inom specifika områden. Genom att inte inkludera funktionsnedsättning som en bakgrundsvariabel går det inte att bryta ner uppgifterna i undergrupper och få kunskap om skillnader mellan gruppen personer med funktionsnedsättning och övrig befolkning.

De flesta enkäter är ofta även utarbetade för att passa en generell målgrupp. De tar sällan hänsyn till eventuella kognitiva svårigheter eller andra behov som kan finnas hos grupper som kan ha svårt att ta del av en standardiserad enkät.

Det händer också att enkäter riktade till elever inte når elever utanför den reguljära skolan, såsom särskolan. Denna grupp elever är också alltför liten för att i tillräcklig grad fångas upp av nationella undersökningar med obundet slumpmässigt urval. Enkäterna riskerar därmed att missa grupper av barn med funktionsnedsättningar.

Barn och unga med funktionsnedsättning kommer sällan till tals

Barn och unga är experter på sitt eget liv och på att vara just barn och unga. Barns och ungas röster och åsikter är därför ett viktigt komplement till den kunskap som tas fram genom till exempel enkäter. Barn och unga med funktionsnedsättning får dock mer sällan än andra barn och unga vara med och uttrycka sina åsikter och vara delaktiga i beslut, planering och uppföljning av verksamheter som berör dem. Det gäller på såväl individ- som verksamhetsnivå.

På verksamhetsnivå handlar det om att barn med funktionsnedsättning mer sällan än andra barn ingår i till exempel olika intervjuer, paneler, råd eller fokusgrupper där de får berätta om sina erfarenheter, idéer och tankar. Det finns också ofta behov av riktade satsningar för att nå vissa grupper av barn med funktionsnedsättning som sällan nås av generella initiativ för att låta de barnen komma till tals. Det kan till exempel handla om satsningar gentemot särskolan som sällan nås av de enkäter som går ut till reguljära grundskolor med samma årskurser.

På individnivå handlar det om att ge det enskilda barnet inflytande i frågor som rör hans vardag och liv. Barn och unga med funktionsnedsättning befinner sig oftare än andra barn i situationer där vuxna tar beslut som påverkar deras vardag, till exempel genom beslut om olika insatser och stöd. Det finns därför ett stort behov hos dessa barn av att kunna vara med och påverka de beslut som har en stor inverkan på deras livssituation.

Det finns idag få studier av hur denna rättighet tillgodoses, men kartläggningar genomförda av Barnrättighetsutredningen och av Socialstyrelsen tyder på att barn med funktionsnedsättning sällan får möjlighet att uttrycka sina åsikter i insatser som berör dem själva.⁵⁷

Kunskapen sprids inte till alla aktörer

Ytterligare ett hinder är att den kunskap som tas fram om situationen för barn och unga med funktionsnedsättning inte sprids i tillräcklig utsträckning till relevanta samhällsaktörer. Det handlar om att generella informationsinsatser riktade till allmänhet, profession samt ibland till barn och unga själva (såsom broschyrer, webbsidor och liknande material) på ett tydligare sätt kan inkludera de specifika omständigheter och förutsättningar som finns för barn med funktionsnedsättning. Det kan handla om en ökad utsatthet eller om andra typer av varningstecken och signaler med mera. Men det handlar också om att det genomförs alltför få riktade spridningsinitiativ för att nå grupper av barn med funktionsnedsättning som annars tenderar att bli utan information, såsom till exempelvis särskolan.

---

⁵⁷ SOU 2016:19, Barnkonventionen blir svensk lag: Betänkande av Barnrättighetsutredningen och Socialstyrelsen (2019) Uppföljning av barnkonventionens genomslag vid tillämpning av LSS.

Möjliga lösningar på hinder för kunskap

MFD har i den här sammanställningen identifierat ett antal hinder för att ta fram kunskap och statistik där det går att urskilja barn och unga med funktionsnedsättning. Detta utgör i sin tur ett hinder för bästa möjliga kunskap om levnadsvillkoren för alla barn och unga. Lösningen på dessa hinder ligger i hur funktionshindersperspektivet inkluderas och omsätts i allt det praktiska barnrättsarbete som samhällets aktörer utför. Nedan presenterar MFD exempel på ett antal lösningar för att undanröja hinder för kunskap, tillsammans med exempel på hur ny kunskap har uppnåtts genom ett förändrat arbetssätt.

På en övergripande nivå handlar lösningarna först och främst om att ett funktionshindersperspektiv inkluderas i breda undersökningar och generella initiativ riktade till alla barn och unga, och om hur det görs. Det handlar också om att göra fördjupningsstudier och undersökningar som är specifikt riktade mot barn och unga med funktionsnedsättning.

Med en fördjupad kunskap om barns och ungas levnadsvillkor går det att öka kvaliteten och träffsäkerheten i de satsningar, åtgärder och initiativ som görs för barn och unga på olika nivåer i samhället. På så sätt skapas bättre förutsättningar för att dessa utformas på ett sätt som ger möjlighet till bästa möjliga utveckling för alla barn, oavsett funktionsförmåga.

Fråga om funktionsnedsättning ger möjlighet att studera samband

Genom att inkludera funktionsnedsättning som en bakgrundsvariabel i generella enkäter som når stora grupper, uppstår en möjlighet att studera samband och på så sätt få en mer fördjupad kunskap om hur funktionsnedsättning påverkar levnadsvillkoren inom olika områden.

Folkhälsoenkät visar på samband mellan nätmobbning och funktionsnedsättning

En studie av samband mellan mobbning, våld och psykisk ohälsa gjord på folkhälsodata i region Skåne,⁵⁸ undersökte skillnader i utsatthet för mobbning och nättrakasserier bland elever i grundskolans årskurs 9, med och utan funktionsnedsättning. Studien visade att dubbelt så många unga med funktionsnedsättning – både flickor och pojkar – uppger att de varit utsatta för mobbning och nättrakasserier, jämfört med elever utan funktionsnedsättning. Genom studien gick det också att urskilja hur ohälsan såg ut hos de mobbade eleverna med funktionsnedsättning. Pojkar med funktionsnedsättning uppger mer fysiska besvär (ont i huvud/mage/rygg eller yrsel) medan flickor med funktionsnedsättning framför allt uppger psykiska besvär (nedstämdhet, oro, dåligt humör eller sömnsvårigheter). Studien jämförde även olika former av funktionsnedsättning och visade att psykisk ohälsa och utsatthet för mobbning förekom oftast vid diagnosen ADHD/ADD.⁵⁹ Utan funktionsnedsättning som bakgrundsvariabel hade kunskapen om dessa samband mellan funktionsnedsättning och psykisk ohälsa förblivit okänd.

Fördjupningsstudier ger kunskap om grupper som kan vara svåra att nå

Genom kvalitativa, riktade fördjupningsstudier och liknande satsningar gentemot barn och unga med funktionsnedsättning kan fördjupad kunskap om deras situation, villkor och behov uppnås som sedan kan ligga till grund för olika typer av riktade insatser och åtgärder.

---

⁵⁸ Region Skånes stora folkhälsoenkät 2008 samt skolenkäterna 2012 och 2016.

⁵⁹ Fridh, Maria (2018) Bullying, violence and mental distress among young people. Cross-sectional population-based studies in Scania, Sweden, Institutionen för kliniska vetenskaper i Malmö, Lunds universitet.

Anpassat frågeformulär i särskola om medievanor

Statens medieråd genomför vartannat år en undersökning av barns och ungas medieanvändning, Ungar och medier. Undersökningen innehåller funktionsnedsättning som bakgrundsvariabel, men enkäten är inte framtagen för att kunna användas i särskolan. För att göra enkäten tillgänglig för målgruppen unga med intellektuell funktionsnedsättning genomförde Statens medieråd därför ett anpassningsarbete i flera steg av frågeformuläret. Vissa alltför abstrakta frågor valdes bort, texter anpassades till lättläst svenska och svarsalternativen gjordes om. Dessutom togs det fram både ljudstödfrågor och bildstöd. Det fanns även möjlighet till en stödperson som kunde komma till elevernas skolor med en surfplatta för stöd vid inloggning för att besvara enkäten.

Genom den förenklade och omarbetade enkäten kunde Statens medieråd 2019 presentera ett bättre kunskapsläge om hur medieanvändningen ser ut i gruppen unga med intellektuell funktionsnedsättning. Resultatet visade sig innehålla många stora variationer, och myndigheten konstaterar att det är svårt att lyfta fram generella slutsatser. Två viktiga resultat är dock att särskoleelevernas användning av interaktiva medier är lägre än riksgenomsnittet.⁶⁰ Trots detta är de mer utsatta för mobbning och elakheter på interaktiva medier än andra unga. Studien och resultaten kan bidra till att insatser inom området utformas så att alla kan delta i det ständigt utvecklande medielandskapet på sina villkor.

Studie i särskolan ger kunskap om intellektuell funktionsnedsättning och hedersvåld

Hedersrelaterat förtryck och våld drabbar, liksom våld i övrigt, både flickor och pojkar, med och utan funktionsnedsättning. Genom ett arbete utfört av Tjejers rätt i samhället, TRIS, har ny kunskap utvecklats om hur denna problematik kan ta sig uttryck hos unga med intellektuell funktionsnedsättning. Initiativet är också ett exempel på hur det går att

---

⁶⁰ Statens medieråd (2019) Medieanvändningen bland unga med intellektuell funktionsnedsättning.

bredda kunskapsläget i en specifik fråga relaterat till våld, genom att inkludera barn och unga utanför den reguljära skolan, i det här fallet gymnasiesärskolan. Studien är gjord på åtta gymnasiesärskolor i fyra städer och är därmed inte heltäckande. Den har dock ett tillräckligt stort underlag för att vara en fingervisning om andelen unga på gymnasiesärskolor som kan tänkas vara i riskzonen för hedersrelaterat förtryck och våld. På så sätt ger studien ny kunskap att inkludera i det fortsatta arbetet med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.⁶¹

Barns och ungas röster kompletterar och stärker

Att låta barn och unga komma till tals under planering och inför beslut i olika frågor som rör dem handlar inte bara om att uppfylla en rättighet i en konvention, utan om att barns röster bidrar till att beslutsunderlag blir mer kompletta. Genom att låta barn och unga komma till tals ökar kvaliteten och träffsäkerheten och besluten blir bättre för dem som berörs, samtidigt som samhällets resurser används på bästa sätt.

Barn och unga med funktionsnedsättning måste därför finnas representerade i de sammanhang där barn får komma till tals. Först då kan deras specifika erfarenheter och behov uppmärksammas och tas om hand. Många gånger kan detta göras med samma metoder som används när barn i allmänhet får komma till tals. Andra gånger krävs det särskild kunskap och kompetens hos de aktörer som ska prata med barn och unga. Det kan till exempel handla om det att ha tillgång till samtalsmetoder eller kommunikationsverktyg som är anpassade efter såväl barnets ålder som funktionsnedsättning.

Att barn och unga involveras i samhällsaktörernas arbete har också en annan viktig effekt. Att involveras i beslutsprocesser tenderar att stärka de barn som involveras med en ökad känsla av egenvärde och självrespekt. Involvering tenderar även att stärka barn som grupp i samhället, genom att barnen ser hur aktörer lyssnar på dem och att de får

---

⁶¹ Tjevers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt - Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning.

vara delaktiga i viktiga frågor. Därför är det än viktigare att samhällets aktörer involverar och lyssnar på alla barn, för att de positiva effekterna ska komma alla barn till del, oavsett funktionsförmåga.

Barns och ungas röster genom en barnpanel

Genom ett intervjuarbete som kallas barnpanel låter Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM, barn och unga med funktionsnedsättning dela med sig av sina åsikter i olika skolfrågor. I en barnpanelsrapport från 2019 har SPSM intervjuat 31 elever. Eleverna har olika fysiska, kognitiva och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och går i grundskolan i olika delar av landet. I intervjuerna berättar eleverna om hur de upplever trygghet, studiero och studiemotivation. Elevernas berättelser om oro, otrygghet, stress och brist på stöd bekräftar den bild av levnadsvillkoren som denna och andra sammanställningar visar. Elevernas röster tillför dock en viktig pusselbit när det kommer till lösningar på hindren för trygghet och studiero, en del som utan deras röster hade förblivit osynliggjord. Eleverna lyfter exempelvis fram hur viktigt det är för dem att vuxna finns där eleverna är, att det finns vuxna att prata med och att det finns vuxna som reagerar och agerar när en elev blir utsatt eller kränkt.⁶²

Trygghetsvandringar ger möjlighet att komma till tals

Under 2019 genomförde MFD en pilotstudie med trygghetsvandringar tillsammans med elever med funktionsnedsättning. Tio flickor och tio pojkar, i tre högstadieskolor i tre kommuner, ingick i vandringarna. Vid en av vandringarna medverkade också elever från särskolan.

Utgångspunkten vid en trygghetsvandring är att erfarenheter och synpunkter från dem som har den största kännedomen om en plats behöver tas tillvara i ett förändringsarbete. Att inkludera elever med olika

---

⁶² Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019) Vad säger elever med funktionsnedsättning om trygghet, studiero och studiemotivation?

förutsättningar och behov i trygghetsvandringar blir på så sätt en förstahandskälla till att förstå hinder för trygghet i skolan.

Genom MFD:s trygghetsvandringar pekade eleverna ut många olika hinder för trygghet i den fysiska utformningen av skolan. Det handlade både om ogenomtänkta sÄrlösningar som skolan hade skapat och som hindrade eleverna från att vara en del av sammanhanget. Det handlade också om gemenskapen i skolmiljön, platser med hög exponering och dålig ljudmiljö. Eleverna pekade även på icke-fysiska hinder, såsom konflikter och brister i organiseringen av skolan. Det rörde sig då främst om ogenomtänkta administrativa rutiner och andra bestämmelser på skolan som medförde otrygghet för eleverna.⁶³ Genom resultatet av vandringarna har en mer nyanserad bild av på vilket sätt den fysiska miljöns utformning kan bidra till trygghet, uppnåtts.

---

⁶³ Myndigheten för delaktighet (2020) Skapa en trygg skola - Genom trygghetsvandringar med elever med funktionsnedsättning.

Källor

Attention Hisingen – Kungälv (2016) Mer, oftare och längre tid.
Så gör barn och unga med nfp på nätet

Barnombudsmannen (2016) Respekt – Barn med funktionsnedsättning
om samhällets stöd

Barnombudsmannen (2019) Vem bryr sig – När samhället blir förälder.
Barns röster om att växa upp i den sociala barnavården

Brottsförebyggande rådet, Nationella trygghetsundersökningen
2017 – 2019

Folkhälsomyndighetens nationella folkhälsoenkät, 2014 – 2015 samt
2016 och 2018

Folkhälsomyndigheten (2016) Utblick Folkhälsa, Skolbaserad prevention
kan minska suicidförsök och suicidtankar

Folkhälsomyndigheten (2018) Utblick Folkhälsa, Insatser i skolan kan
minska psykiska problem

Folkhälsomyndigheten (2018) Skolbarns hälsovanor 2017/2018
Grundrapport

Folkhälsomyndigheten (2019) Varför har den psykiska ohälsan
ökat bland barn och unga i Sverige, Utvecklingen under perioden
1985 – 2014

Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – skol-
upplevelse bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD
2018-10-29

Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – hälsa
och mobbning bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD
2020-04-17

Folkhälsomyndigheten (2020) Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning – En kvalitativ studie om erfarenheter av och reflektioner om sexualitet, relationer och internet

Folkhälsomyndigheten (2020) Skolans betydelse för inåtvända psykiska problem bland skolbarn

Folkhälsomyndigheten 2020-06-05
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/psykisk-halsa-och-suicidprevention/barn-och-unga--psykisk-halsa/>

Fridh, Maria (2018) Bullying, violence and mental distress among young people. Cross-sectional population-based studies in Scania, Sweden, Institutionen för kliniska vetenskaper i Malmö, Lunds universitet

Friends (2016) Friendsrapporten 2016

Friends (2017) Friendsrapporten 2017

Friends (2018) Friendsrapporten 2018

Friends (2019) Friendsrapporten 2019

Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2015) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport

Kommittén för barnets rättigheter (2012) Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport

Myndigheten för delaktighet (2020) Skapa en trygg skola – Genom trygghetsvandringar med elever med funktionsnedsättning

Myndigheten för delaktighet (2020) Bilaga med statistik och fakta, Aktiv fritid – Redovisning av ett regeringsuppdrag om att kartlägga lokala och regionala satsningar samt tillgången till fritidshjälpmedel

Nordiskt Välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår – Könsrelaterat våld och funktionshinder

Region Skånes stora folkhälsoenkät 2008 samt skolenkäterna 2012 och 2016

Skolinspektionen (2018), Skolenkäten. Resultat våren 2018

Socialdepartementet (2019) Uppdrag avseende statistik om levnadsförhållanden för personer med funktionsnedsättning

Socialstyrelsen (2019) Uppföljning av barnkonventionens genomslag vid tillämpning av LSS

SOU 2016:19, Barnkonventionen blir svensk lag: Betänkande av Barnrättighetsutredningen

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019) Brister i skolan leder till ökad psykisk ohälsa bland unga med funktionsnedsättning, Informationsblad

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2019) Vad säger elever med funktionsnedsättning om trygghet, studiero och studiemotivation?

Statens folkhälsoinstitut (2012) Hälsa och välfärd hos barn och unga med funktionsnedsättning

Statens folkhälsoinstitut (2011) Hälsan hos barn och unga med funktionsnedsättning. Den nationella kartläggningen av barns och ungas psykiska hälsa år 2009

Statens medieråd (2019) Ungar och medier 2019

Statens medieråd (2019) Unga och medier 2019 Intellectuell funktionsnedsättning

Stiftelsen Allmänna barnhuset (2016) Våld mot barn 2016, En nationell kartläggning

Stiftelsen Allmänna barnhuset (2020) Multiutsatta barn – Om barn som blivit utsatta för flera typer av misshandel

Stiftelsen Allmänna barnhuset (2017) En del av verkligheten – Om barn, sexuella övergrepp och nätet

Stiftelsen Allmänna barnhuset (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar

TRIS (2012) Trippelt utsatt – Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning

Utbildningsdepartementet, Nationell plan för trygghet och studiero,
U2020/00707/S

Hinder och möjligheter för ett inkluderande barnrättsarbete

Kunskap om levnadsvillkor för barn och unga
med funktionsnedsättning

Myndigheten för delaktighet
Box 1210, 172 24 Sundbyberg
08-600 84 00
info@mfd.se
www.mfd.se
Nummer: 2020:10